

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

14(23)

2014

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

MUZIEJUS: ŽINIOS IR ETNOGRAFIJA

Sudarytoja AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

MUSEUM: KNOWLEDGE AND ETHNOGRAPHY

Edited by AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (<i>Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas</i>)	5
<i>Foreword</i> (<i>Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas</i>)	7

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Įvadas: muziejus, žinios ir etnografija	11
Introduction: Museum, Knowledge and Ethnography. Summary	33

Jonas Mardosa

Etnografija kraštotyros muziejuose: kai kurie istoriniai raiškos aspektai ir šiuolaikinės būklės refleksijos	35
Ethnography in Local Lore Museums: Some Historical Aspects of Expression and Reflections on the Contemporary Situation. Summary	64

Hubert Czachowski

Muziejus kaip kultūros laboratorija. Marijos Znamierowskos-Prüfferowos indėlis į etnografinę muziejinkystę	69
The Museum as a Laboratory of Culture. The Contribution of Maria Znamierowska-Prüfferowa to Ethnographic Museology. Summary	84

Eglė Rindzevičiūtė

Sovietiniai lietuviai, gintaras ir „naujieji baltai“: tautinės ir regioninės tapatybės Lietuvos muziejuose, 1940–2009	87
Soviet Lithuanians, Amber and the ‘New Balts’: National and Regional Identities in Lithuanian Museums, 1940–2009. Summary	112

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė

Vizualinės etnografijos naratyvas: Pitt Rivers muziejaus atvejis	113
Narrative of Visual Ethnography: A Case Study of the Pitt Rivers Museum. Summary	133

Goda Palekaitė

Nesamas ir niekada nebuvęs: šiuolaikinės san erdvės nesuderinamumas Namibijoje	137
The Non-Existent that Never Was: The Inconsistency of Contemporary San-space in Namibia. Summary	158

Ainė Ramonaitė, Rytė Kukulskytė

Etnokultūrinis judėjimas sovietmečiu: nematoma alternatyva sistemai?	161
The Ethno-cultural Movement in Soviet Lithuania: Invisible Alternative to the Regime? Summary	179

Diskusijos / Discussions

Vida Savoniakaitė

Autentiškumo prasmės: apie kultūros paveldą ir nacionalumą	183
Concepts of Authenticity: Toward Cultural Heritage and Nationalism.	
Summary	196

Taikomieji darbai / Applied Projects

Janina Samulionytė, Sigita Žukauskaitė

Lietuvos liaudies buities muziejaus paroda „Lietuvių duona. Su savo kepalėliu visur stalą rasi“	199
The Exhibition of the Lithuanian Folk Museum ‘Lithuanian Bread. With Your Loaf You Will Find a Table Everywhere’. Summary	217

Inga Levickaitė-Vaškevičienė

Muziejinių vertybių skaitmeninimas Lietuvos liaudies buities muziejuje: naujos sklaidos galimybės	219
The Digitization of Museum Holdings at Lithuania’s Folk Museum: The Possibilities of a New Dissemination. Summary	233

Interviu / Interview

Pokalbis su Oksfordo universiteto vizualinės antropologijos profesoriumi Marcusu Banksu (<i>Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė</i>)	235
---	-----

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Ida Harboe Knudsen. New Lithuania in Old Hands: Effects and Outcomes of EUropeanization in Rural Lithuania (<i>Kristina Šliavaitytė</i>)	247
Andželika Bylaitė-Žakaitienė. Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	251
Jūratė Vyliūtė, Gaila Kirdienė. Lietuviai ir muzika Sibire (<i>Austė Nakienė</i>) ...	256
Anete Karlsonė. Dziesmu svėtki un tautiskā tēpa attīstība Latvijā 19.gadsimta beigās un 20.gadsimtā (<i>Irma Šidiškienė</i>)	258

Konferencijos / Conferences

SIEF penkiasdešimtmečio jubiliejaus simpoziumas Amsterdame (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	263
RAI konferencija Britų muziejuje Londone: antropologija ir fotografija (<i>Goda Palekaitė</i>)	266

Sukaktys / Anniversaries

Etnologei Irenai Aušrelei Čepienei – 80 (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	269
Lietuvos gyvenviečių ir sodybų tyrinėtoji Izidoriui Butkevičiui – 90 (<i>Irena Regina Merkienė</i>)	271

In Memoriam

Vitalis Morkūnas (1929–2014) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	275
---	-----

Muziejus kaip kultūros laboratorija. Marijos Znamierowskos-Prüfferowos indėlis į etnografinę muziejininkystę

Hubert Czachowski

Straipsnyje aptariamas profesorės Marijos Znamierowskos-Prüfferowos įnašas į etnografinės muziejininkystės raidą. Parodomas jos teorinis ir praktinis darbas. Pirmąjį atskleidžia daugybė jos tekstų, o antrąjį – analizuojama tiesioginė veikla Vilniaus muziejuose ir nuo 1946 m. – Torunėje. Svarbu apibūdinti etnologijos ir muziejininkystės dėstytojų profesorių Cezarios Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz ir Kazimierzo Moszyńskio jai padarytą įtaką. Prüfferowos darbą muziejininkystės srityje veikė skirtingos metodologinės etnologijos srovės – fenomenologija ir evoliucionizmas. Taip susiformavo jos atviras ir platus žvilgsnis į muziejininkystės problemas. Kadangi, Prüfferowos nuomone, darbas muziejuje yra tipiškas tiriamasis darbas, ji reikalavo jį prilyginti universitetuose ir kitose aukštojo mokslo institucijose dirbančių etnologų darbui. Taip pat buvo labai svarbu, kad ji suprato visuomeninį etnologijos ir etnografinės muziejininkystės vaidmenį formuojant tolerantišką nuostatą, mokant pagarbos kitoms kultūroms ir ugdant gebėjimą gyventi drauge su jomis.

Dr. Hubert Czachowski, Marijos Znamierowskos-Prüfferowos etnografinis muziejus, ul. Wały Generała Władysława Sikorskiego 19, 87–100 Toruń, Lenkija, el. paštas: h.czachowski@etnomuzeum.pl

Sunku įvertinti Marijos Znamierowskos-Prüfferowos vaidmenį lenkų etnografinės muziejininkystės raidoje (plg. Arszczyńska 2000; Arszczyńska, Muzalewska 2002; Kopczyńska-Jaworska 1978; Muzalewska 2000; Tubaja 2006). Ji buvo toji etnografijos profesorė – šalia Eugeniuszo Frankowskio, – kuri sėkmingai derino akademinį darbą ir darbą muziejuje. Vis dėlto atrodo, kad Prüfferowos aistra muziejininkystei smarkiai nusvėrė darbą universitete. Tačiau ši aistra visuomet buvo suprantama kaip mokslinės disciplinos dalis. Vis dėlto siekiant tiksliai apibūdinti Prüfferowos požiūrį į šį klausimą ir parodyti bei suprasti jos nuopelnus šioje srityje, iš pradžių reikia aptarti situaciją, su kuria ji susidūrė pačioje savo

etnografinės ir muziejinės veiklos pradžioje ir kuri, kaip manoma, padarė lemiamą įtaką tam, kaip ji suprato muziejininkystės ir etnografinių muziejų vaidmenį moksle ir kultūroje. Pirmiausia čia turiu omenyje jos universiteto dėstytojų – profesorės Cezarios Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz (Zadrożyńska, Zamojska 2002) ir profesoriaus Kazimierzo Moszyńskiego (Klimaszewska 2002) įtaką jaunai etnologijos atstovei.

Susitikimas su pirmąja dėstytoja turėjo didelę įtaką visam Prüfferowos gyvenimui. Būtent pas Cezarią Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz ji pradėjo studijuoti etnologiją ir susipažino su jos novatoriška akademinės etnologijos ir muziejų veiklos sujungimo koncepcija. Ehrenkreutz koncepcijos tikslas buvo prie Vilniaus Stepono Batoro universiteto Etnologijos katedros būtinai įkurti muziejų kaip „kultūros laboratoriją, kurioje klausytojai, remdamiesi ne vien knygine medžiaga, galėtų mokytis kultūros produktų ir reiškinių morfologijos“ (Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz 1933: 82; plg. taip pat Znamierowska-Prüfferowa 1996). Beje, toks muziejų sujungimas su akademinėmis institucijomis taikytas Vokietijoje (Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz 1929: 256). Tai turėjo padėti pažinti bei suprasti kultūros produktus ir, pažinus jų funkciją, taip pat prasmę, „kaip ir atsiradimo bei formavimosi istoriją“, rasti jiems tinkamą vietą tyrinėjamos visuomenės struktūros visumoje (Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz 1933: 87; plg. taip pat Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz 1926). Šiandien krinta į akis Cezarios Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz pasiūlymo šiuolaikiškumas, jį galima laikyti net novatorišku, turint omenyje bendras šiandienines daiktų antropologijos ar sociologijos tendencijas, kurios parodo, pavyzdžiui, vadinamųjų daiktų biografijų tyrimų svarbą. Žinoma, tai nėra vienareikšmiškai tapatu, nes vilniėtė etnografijos profesorė buvo susidomėjusi ir tuo metu naujausiomis daiktų, kaip kultūros produktų, klasifikacijomis. Vis dėlto Ehrenkreutz bandė priešintis vyravusiam griežtam schematizmui suvokiant tyrinėjamus kultūros reiškinius pagal iš anksto primestas mąstymo konstrukcijas. Lenkų etnologijoje teigta – ir tai yra tiesa, – kad ji buvo fenomenologinio mąstymo apie kultūrą pradininkė (Zadrożyńska-Barącz 1968). Šis mąstymo būdas galėjo turėti įtakos jos atvirumui ir kontekstiniam kultūros supratimui, taip pat ir muziejinių objektų dokumentavimo pobūdžiui. Iš tikrųjų Ehrenkreutz išsivaizdavo muziejų kaip instituciją, kaupiančią medžiagą, kuri svarbi teorinėms konstrukcijoms pačioje etnologijoje, taip pat sociologijos, kultūros istorijos, ūkio istorijos ar religijotyros sričių tyrimams (Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz 1933: 87). Ji taip pat reikalavo tyrinėti visas tyrinėtojo tyrimo lauke esančias etnines grupes. Į muziejaus uždavinius įtraukė ne tik materialinės kultūros, bet ir muzikos, šokio, liaudies literatūros tyrimus ir siekė sukurti specializuotus archyvus muziejuje.

Ši labai platų požiūrį į etnografinių muziejų ir į jame atliekamų lauko tyrimų bei kolekcijų sudarymo būdus aiškiai atskleidžia ir vėlesnieji Marijos Zna-

1 pav. Maria Znamierowska-Prüfferowa universitetiniame muziejuje Vilniuje. Fot. nežinomas

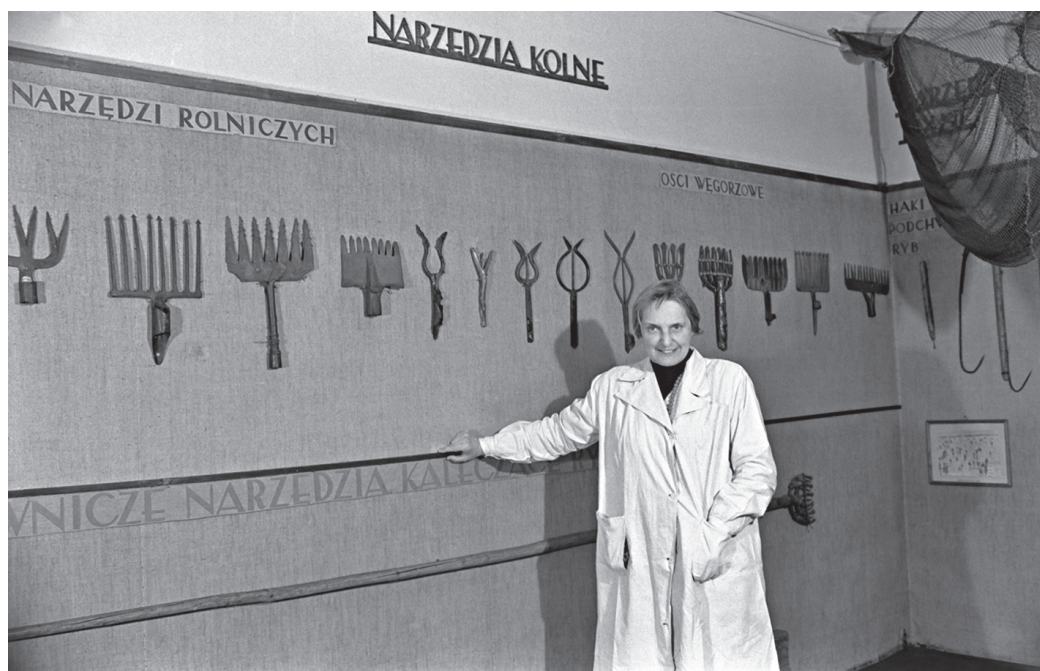
mierowskos-Prüfferowos muziejininkystės tekstai bei jos taikyti muziejų kūrimo metodai. Prüfferowa tapo (dar studijų Vilniuje metu) pirmąja universitetinio muziejaus fondų kaupėja (1 pav.). Taip pat ji rutuliojo savo mokytojos koncepciją. Jos autorinis sumanymas buvo reikalavimas šalia muziejuje veikiančios ekspozicijos sukurti ją papildančią statybos ekspoziciją po atviru dangumi, kad lankytojas galėtų pamatyti šios kultūros diachroninį ir sinchroninį variantus. Visa tokio muziejaus kūrimo koncepcija buvo neįprastai išplėtotą. Ją turėjo pagrįsti numatyti platūs lauko tyrimai ir tik jais remiantis, t. y. tinkamai įvertinus ir pasirinkus objektus, pasirinkti objektai būtų perkelti į muziejaus teritoriją. Taigi tai nebuvo tuo metu dažna mintis, kad reikėtų pritaikyti trobą *in situ* ir vėliau pagal galimybes aplink ją statyti naujus pastatus. Dirbdama Vilniuje, Prüfferowa gavo puikų išsilavinimą etnografinės muziejininkystės srityje, greitai įgijo tikro šios srities specialisto reputaciją (jau tuo laikotarpiu tapo labai aktyvi Muziejų sąjungos Lenkijoje narė). Jos išsilavinimui taip pat turėjo įtakos dažnos kelionės po Europą. 1925–1938 m. ji aplankė Prancūziją, Vengriją, Čekoslovakiją, Austriją, Jugoslaviją,

Švediją, Norvegiją, Daniją, Lietuvą, Estiją, Suomiją ir Vokietiją, kur turėjo galimybę sužinoti, kaip muziejininkystės idėjos pritaikomos gyvenime (plg. Bujak 1975). Kaip pamatysime, vėlesniais metais savo muziejininkystės tekstuose Prüfferowa nuolat grįždavo prie muziejų funkcionavimo koncepcijų, kurias suformavo kartu su profesore Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz.

Vis dėlto taip pat reikia prisiminti kitą jos dėstytoją – Stepono Batoro universiteto Etnologijos katedros vadovą profesorių Kazimierzą Moszyńskį, kuris 1935 m. pakeitė šiose pareigose profesore Ehrenkreutz. Reikia pasakyti, kad Moszyńskis atstovavo kitai metodologijai – evoliucionizmui, bet buvo kūrėjas savito jo varianto, vadinto kritiniu evoliucionizmu, – taigi visiškai skirtingos sistemos nei fenomenologinė kryptis. Jis taip pat buvo labai suinteresuotas etnografinių dokumentų bei senienų kaupimu muziejuose, todėl stengėsi tęsti ir koordinuoti universiteto etnografinio muziejaus darbą. Be abejonės, jo polinkis tinkamai klasifikuoti duomenis sukuriant išplėstą ir precizišką kultūros produktų ir reiškinių sistemą leido naujai spręsti muziejuose iškilusius klausimus, ir tuo Lenkijoje naudojamosi beveik iki šių dienų (plg. Znamierowska-Prüfferowa 1976). Vis dėlto šiuo laikotarpiu Znamierowskos-Prüfferowos įnašas tiek į tyrimo darbus, tiek ir į universiteto muziejaus ateities planus jau buvo didžiausias. Apie skirtingas profesorių Ehrenkreutz ir Moszyńskio įtakas jos mokslinei kūrybai ir užsiėmimo etnologija pobūdžiui labai įdomiai rašo Olga Kwiatkowska tekste *Pluśėjimas prie ponios profesorės. Apie Marijos Znamierowskos-Prüfferowos kūrybą (Krzętanina wokół Pani Profesor. O pisarstwie Marii Znamierowskiej-Prüfferowej)*. Ehrenkreutz įtaką daugiausia galima išvelgti Prüfferowos literatūrinuose bandymuose. O perimtas Moszyńskio stilius ir metodologija matyti jos moksliniuose darbuose, ji

...pirmiausia susikoncentravo prie pasirinkto žvejų materialinės kultūros aspekto – žvejybos – tyrimo. Jos darbus sudaro ypač detalūs, solidūs, sąžiningai parengti žvejybos artefaktų ir technikų, pradedant paprasčiausiais, baigiant labai sudėtingais bei ištobulintais, aprašymai. Šalia šių aprašymų dažnai būna skyrius su žvejų tikėjimų, suklasifikuotų pagal temas, sąrašų. Šių tekstų kalba yra sausa, tiesiog griežta, drausminga, bejausmė, be lyriškumo, nešališka, neturi dalyvaujančio tyrėjo „aš“ pėdsakų. Moszyńskis savo tyrimais, pirmiausia tais, kuriuose susitelkta prie materialinės kultūros, puikiai įsirašė į pokarinę politinę-visuomeninę tvarką, susijusią su marksistine ideologija, ir tai ilgam (iki XX a. devintojo dešimtmečio) tapo privaloma paradigma Lenkijos etnografijoje. Znamierowska-Prüfferowa buvo pavyzdinga Moszyńskio mokinė, dar iki karo puikiai perėmė jo diskursyvumą, kuris taip pat tapo jos rašymo stiliumi (Kwiatkowska 2014).

Pagaliau Moszyńskio sistema (Moszyński 1927), jo paties perkelta į muziejų parodų veiklos sritį, visu tuo laikotarpiu buvo ypač būdinga lenkų etnografinėi muziejininkystei. Muziejininkystėje Moszyńskis pirmiausia pabrėždavo va-

2 pav. Maria Znamierowska-Prüfferowa žvejbos parodoje Torunės miesto muziejaus Etnografijos skyriuje, 1959 m. Fot. Bohdanas Horbaczewskis

dinamosios materialinės kultūros vertingumą palyginti su visuomenine ir dvasine kultūra. Atrodo, kad Prüfferowa iš jo perėmė ir sistemiško tiek rinkinių, tiek visos ekspozicijos išdėstymo koncepciją, kartu prisimindama platų Cezario Ehrenkreutz žvilgsnį į kultūrą. Atrodo, kad papildomas bandymas sujungti šias dvi sistemas į vieną koncepciją suteikė Vilniaus muziejui dar didesnę vertę (reikšmę). Janas Bujakas knygoje lenkų etnografinės muziejinkystės istorijos tema rašė, kad šis muziejus „nuo pačios pradžios visais atžvilgiais atitiko visas naujoviškai mokslo institucijai keliamas normas, smarkiai pralenkdamas ligšiolinius laimėjimus šioje srityje“ (Bujak 1975: 80–81). Galima daryti prielaidą, kad jei nebūtų kilęs Antrasis pasaulinis karas, muziejus ilgam laikui būtų tapęs pavyzdiniu tokio tipo centru šioje Europos dalyje.

Deja, dėl prasidėjusio karo etnografinio muziejaus Vilniuje raida turėjo pasibaigti. Tačiau tuo metu sukaupia patirtimi Prüfferowa pasinaudojo tolesniame darbe. Iš pradžių dar per Antrąjį pasaulinį karą iki 1942 m. ji tęsė darbą muziejuje, kuris nuo 1941 m. priklausė Lietuvos mokslų akademijai. Pasibaigus vokiečių okupacijai, ji vėl pradėjo dirbti 1944 m., iš pradžių – Lietuvos paveldo konservavimo įstaigoje, o vėliau – Vilniaus valstybiniame dailės muziejuje. Po karo, kai Vilnius visam laikui liko Lietuvai, Znamierowska-Prüfferowa atvyko į Torunę,

kur dirbo pagalbine mokslo darbuotoja (o buvo jau po doktorato) naujai kuriamo Mikołajaus Koperniko universiteto Etnografijos ir etnologijos katedroje. Ji nuo pat pradžių su užsidegimu pradėjo bandyti pagal Vilniaus pavyzdį suorganizuoti prie katedros etnografinį muziejų. Deja, Lenkijoje pritaikant sovietinę mokymo sistemą, Prüfferowa patyrė daug sunkumų įgyvendindama savo idėją. Po šios nesėkmės ji nusprendė, nuolat dirbdama Mikołajaus Koperniko universitete, sukurti etnografijos skyrių po karo organizuojamame Miesto muziejuje Torunėje (2 pav.). Šį sumanymą jai pavyko įgyvendinti, todėl 1946 m. pabaigoje pradėjo dirbti šiame muziejuje. Prüfferowos darbo muziejuje patirtis ir didžiulė energija bei atkaklumas lėmė, kad jau 1948 m. Torunės muziejuje atsirado pirmoji nuolatinė paroda Pamario ir Kujavijos liaudies kultūros tema. Prüfferowa taip pat tapo Lenkų pagrindinės tautotyryninkų draugijos valdybos nare ir, padedama draugijos, stengėsi daryti įtaką etnografinių muziejų veiklai visoje Lenkijoje, tapo pagrindine šios srities eksperte. Ji taip pat daugelį metų dalyvavo įvairiose Kultūros ministerijos kuriamose ekspertų darbo grupėse, kurios svarstė muziejinkystės reikalus. Dirbdama šį darbą, be kitų dalykų, parengdavo „Kultūros ir meno ministerijai inventorių, mokslinio katalogo žemėlapių ir dokumentų metrikų projektus“ (Trapszyc 2001: 151), kuriuos plačiai naudojo lenkų etnografiniai muziejai.

Taigi pažvelkime į tai, kaip Prüfferowa dvejopai suprato etnografinio muziejaus vietą bei funkciją. Viena vertus, tai bus jos bendrieji tekstai etnografinės muziejinkystės tema, kita vertus – etnografinio muziejaus Torunėje kūrimas, prasidėjęs parengus jo koncepcijos pagrindus. Muziejus atsirado jos sumanymo, ryžtingumo ir išsipareigojimo dėka. Tai bus puikus pavyzdys, kaip teorinę koncepciją pavyko realizuoti gyvenime. Prüfferowa per kelerius metus išsakė bendrąsias mintis šia tema keliuose straipsniuose, nors pagrindinę koncepciją suformulavo jau pačioje pradžioje, o po to ją meistriškai plėtojo (Znamierowska-Prüfferowa 1947; 1959; 1961; 1963a; 1963b; 1966; 1968; 1969). Būtina parodyti ir tai, kaip Prüfferowa konceptualizavo muziejaus egzistavimo viziją, jame kaupiamas žinias ir muziejaus atliekamas visuomenines funkcijas. Pirmiausia pabrėžkime, kad Prüfferowa, vadovaudamasi Cezario Ehrenkreutz nuostatomis, laikė muziejus tyrimus atliekančiomis struktūromis. Ji rašė, jog „Lenkijoje kelerius metus stengiamasi, kad apie 40 išrinktų muziejų (beje, etnografinių) būtų pripažinti mokslinių tyrimų institucijomis, kurios naudotųsi tokiomis pačiomis teisėmis kaip moksliniai institutai ir universitetai“ (Znamierowska-Prüfferowa 1963b: 51; 1968: 83; 1969: 425). Deja, iš tikrųjų visu pokariniu muziejų veiklos laikotarpiu jie veikiau buvo laikomi švietimo-kultūros vienetais. Vis dėlto Prüfferowa atkakliai ragino kelti muziejų mokslinį lygį ir tobulinti jų atliekamų tyrimų metodiką. Jos nuomone, svarbiausias jų veiklos tikslas yra pažintinis, o visuomeninė ir edukacinė veikla yra šalutinės. Kad ši veikla turėtų prasmę ir būtų deramai plėtojama, ji turi turėti tvirtus mokslinius pagrindus. Ji taip pat žinojo, kad tai gali užtikrinti

tik naujų teoriškai parengtų metodologinių klausimų kėlimas bei sprendimas (Znamierowska-Prüfferowa 1969: 424), ir „visiškas muziejų sumokslinimas pasidaro neatidėliotinas reikalas“ (Znamierowska-Prüfferowa 1963b: 43). Darbą muziejuose ji atvirai reikalavo traktuoti kaip lygiavertį aukštųjų mokyklų dėstytojų ar mokslinių institutų (pavyzdžiui, susibūrusių Lenkijos mokslų akademijos institucijose) darbuotojų darbui. Grįždama prie muziejų ryšio su aukštojo mokslo institucijomis, Prüfferowa rašė: „Mokslinių tyrimų institucijomis tampantys etnografiniai muziejai, kurių darbas daugelyje šalių susijęs su Mokslų akademijomis ir uni-

3 pav. Maria Znamierowska-Prüfferowa lauko tyrimų metu, 1969 m. Fot. Adamas Grodzickis

versitetų katedromis, turi prielaidą tapti moksliniais institutais, igrjančiais atitinkamas teises ir pareigas“ (Znamierowska-Prüfferowa 1963a: 100). Kad sukauptos žinios būtų gilinamos, būtina kelti darbuotojų kvalifikaciją „palengvinant mokslinius darbus, kurių reikia mokslo laipsniams įgyti“ (Znamierowska-Prüfferowa 1963b: 50), organizuoti mokslinius seminarus ir glaudžiai bendradarbiauti su moksliniais institutais bei sociologijos, kalbotyros, meno istorijos ir psichologijos sričių specialistais. Taigi matyti, kad Prüfferowos siūlyta muziejų raidos programa siekiant atrinkti tinkamus kadrus buvo labai plati ir šiuolaikiška. Tai buvo būtina sąlyga *sine qua non*, kad muziejus būtų geras, ir jo sukauptų žinių, reikalingų mokslinėms sintezėms, kokybės garantija (Znamierowska-Prüfferowa 1963b: 47), „kad mokytų muziejininkus platesnio požiūrio į kultūros reiškinius, atskleistų įvairių kultūros sričių reiškinių tarpusavio priklausomybę“ (Znamierowska-Prüfferowa 1963b: 48; plg. taip pat Znamierowska-Prüfferowa 1931).

Kitas klausimas susijęs su muziejuose atliekamo darbo pobūdžiu. Prüfferowos nuomone, pokario situacijoje, turint omenyje patirtus didžiulius materialinius nuostolius, muziejininkų pirmiausia laukia didžiulis kolekcionavimo ir dokumentavimo darbas. Tačiau ji suprato, kad šiame darbe taip pat laukia esminiai iššūkiai ir sunkumai. Ji rašė:

Kaupiant dokumentaciją, rimtų sunkumų sukelia tai, kad gyvename laikotarpiu, kai vis dažniau vyksta įvairių kultūrinių formų susidūrimai, todėl, dirbant muziejininko darbą, reikia ypač atsargiai ir preciziškai įvertinti iš kitų kraštų kilusios liaudiškosios kultūros elementus, arba elementus, atsirandančius remiantis tradicinių kultūros produktų pernešimo idėja (Znamierowska-Prüfferowa 1963b: 44).

Pirmiausia tai turėjo reikšmės vykstant didelėms žmonių migracijoms į naujas vietas, o tai vyko pasikeitus pokarinėms valstybių sienoms. Suprantama, kad vykstant civilizaciniams pokyčiams, viena vertus, kyla sunkumų dokumentuojant tradicinę liaudies kultūrą, kita vertus, jie vis dėlto meta naujus iššūkius etnologijai, taip pat etnografinių muziejų veiklai. Šis „įvairių kultūrinių formų padažnėjusių susidūrimų laikotarpis“ buvo sunkus iššūkis moderniai nusiteikusiems etnografams, o tokia, be abejonės, buvo Prüfferowa (3 pav.). Tuo metu dar nebuvo akivaizdu, kad etnografiniai tyrimai privalo apimti ir naujausius to meto kultūros reiškinius ir kad reikėtų domėtis ne vien tik valstietiška bei kaimo kultūra. Vis dėlto Prüfferowa ir šiuo atveju turėjo nuojautą, kuri, pavyzdžiui, pasireiškė jau jai dirbant Torunės muziejuje. Todėl ji nedvejojo imdamasi dokumentuoti kultūrą miestuose, pavyzdžiui, fotografijose fiksuoti švenčių papročių permainas Torunėje. Beje, panašiai vyko dar jai dirbant Vilniuje. Kadangi Prüfferowa teigė, kad „kaimas tiesiog šliejasi prie Vilniaus ir visomis kryptimis nuo miesto yra tyrinėtojo žvilgsniui vertingų vietų, o ir pats miestas išsaugoja daug senųjų papročių ir apeigų“ (Znamierowska-Prüfferowa 1932: 12), rinkiniuose atsirado vilnietišku Trijų Karalių, iš kurių vienas laiko žvaigždę, kostiumai (Znamierowska-Prüfferowa 1932: 7). Torunės muziejuje ji sudarė inventorių *varia*, į kurią įrašydavo objektus, jos tuometine nuomone, nepriklausančius tradicinei liaudies kultūrai. Tačiau tai, kad jie buvo kolekcionuojami, atskleidžia Prüfferowos atvirumą permainingoms apibrėžiant kultūros reiškinius, sritis, tematiką.

Šis tradicinės liaudies kultūros ir naujų civilizacinių pasikeitimų santykis buvo nuolatinis Prüfferowos apmąstymų objektas. Ji nesiekė bet kuria kaina stengtis išsaugoti tradicinius kaimo bendruomenių gyvenimo būdus, kadangi buvo jautri visuomenės problemoms, taip pat su jomis pati tiesiogiai susidūrė (1917–1920 m.) dirbdama Januszo Korczako ir Marynos Falskos, benamių vaikų prieglaudų bei namų kūrimo pradininkų, vadovaujamame centre. Prüfferowa puikiai žinojo, jog kaime gerėjant žmonių gyvenimo sąlygoms bus įvykusių esminių kultūros pokyčių ir šis procesas yra neišvengiamas. Ji rašė:

Renkant liaudiškosios kultūros senienas bei dirbinius, kaip neatidėliotina problema iškyla liaudies kultūros ir meno ateities klausimas. Daugelis jų elementų negrįžtamai nueina į užmarštį, tačiau ne vienas jų turi pastovią vertę ir priklauso ne tik visos tautos, bet net ir visos žmonijos kultūrai. Turėdami mintyje natūralius procesus, darančius įtaką tos kultūros niveliacijai, privalome sutelkti visas jėgas, kad negrįžtamai neprarastumėme nedokumentuotų jos įvairių sričių ir formų (Znamierowska-Prüfferowa 1963b: 47).

Taigi dokumentavimo ir kolekcionavimo darbas turėjo įamžinti visas liaudiškosios kultūros formas tautinių ir bendrų žmogiškų gėrybių lobyne, bet nebandyti jų per jėgą realizuoti bei versti taikyti tikrame gyvenime, o tai socialistinės doktrinos vyravimo laikotarpiu ne vieną kartą vyko muziejiniame darbe. Vie-

nas tokio darbo metodų turėjo būti (ir buvo) visą Lenkiją apimančių konkursų organizavimas. Žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos galima pažymėti, kad folklorinių tekstų užrašymo konkursai (beje, pradedant mįslėmis ir priežodžiais, taip pat dainomis, padavimais, baigiant prisiminimų pasakojimais) davė įdomių rezultatų. Priešingai negu liaudies meno, kuriamo pagal nustatytą kanoną, konkursuose (jų Torunės muziejus tuo metu neorganizavo), folklorinių tekstų užrašymo konkursuose etnologai nesiėmė sunkiai apibrėžiamo ir sunkiai išsprendžiamo reikalo – daryti įtaką tų tekstų kultūriniam pavidalui. Beje, ir šiandien, bent jau Lenkijoje, dažnai atsiranda painiava tarp edukacijos, skirtos praeities, tapatumo, kultūrinės kompetencijos temai, ir konkrečioms veikloms skirto instruktažo, pavyzdžiui, vadinamieji šiuolaikiniai liaudies kūrėjai verčiami dauginti (kartoti) iš praeities paimtus pavyzdžius jų neapmąstant ir nesigilinant į jų dabartinius, susiformavusius veikiant šiuolaikinei kultūrai estetinius etalonus.

Savo pasisakymuose Prüfferowa pabrėždavo vertybes, kurias liaudies kultūros elementai galėtų suteikti šiai besikeičiančiai tikrovei, ir todėl manė, kad „etnografiniams muziejams iškilo uždaviniai rekonstruoti ir analizuoti tradicinę liaudies kultūrą, tyrinėti jos raidos mechaniką ir vaidmenį, kurį ji privalo atlikti kuriantis naujam mūsų tautos kultūros modeliui“ (Znamierowska-Prüfferowa 1969: 422). Vis dėlto tokį visuomeninį požiūrį į etnologinės ir etnografinės muziejinės veiklos vaidmenį Prüfferowa suprato ir kaip tolerantiškos nuostatos kūrimą, mokymąsi gerbti kitas kultūras bei gebėti gyventi kartu su jomis. Tai, kas mums, šių laikų etnologams ir antropologams, atrodo akivaizdu, tuo metu buvo kartu ir novatoriška, ir labai vertinga, juo labiau atsižvelgiant į tuometines istorines ir politines sąlygas. Prüfferowa aiškiai pabrėžė, „kokią didžiulę reikšmę etnologiniai tyrimai ir muziejinė medžiaga turi tarptautinio pobūdžio reikalams, kad akivaizdžiai parodytų absurdiškus rasinės, tautinės ir religinės diskriminacijos pamatus“ (Znamierowska-Prüfferowa 1963a: 100). Dėmesys atkreiptinas į tai, kad šiame kontekste paminima trečioji diskriminacijos rūšis, būtent religinė, – juk apie tai ji rašė tuo metu, kai lenkų valstybė buvo socialistinė ir, palaikydama ateizmą, į religiją žiūrėjo priešišškai. Vis dėlto Prüfferowa nebijojo garsiai reikšti savo nuomonės. Ji suprato, kad etnologinės žinios leidžia įveikti etninius stereotipus ir ksenofobiją, ir tai jau atskleidžia jos prieškarui Vilniuje rašyti tekstai. Tekste apie planuotą muziejų po atviru dangumi Prüfferowa rašė:

Man atrodo, kad vienas gražiausių šio sumanymo aspektų yra būtinumas harmoningai bendradarbiauti su visų tautybių žmonėmis bei visais šioje vietoje gyvenančiais visuomenės sluoksniais. Manau, kad čia tautiniai skirtumai ne tik neatskirtų mus vienus nuo kitų, bet galėtų padėti praturtinti bendrą visam kraštui skirtą darbą (Znamierowska-Prüfferowa 1934: 15).

Ji siekė, kad naujajame muziejuje greta viena kitos stovėtų bažnyčia, cerkvė ir sinagoga (Znamierowska-Prüfferowa 1934: 9). Prüfferowa buvo įsitikinusi, kad, aplankius muziejus po atviru dangumi ar bent jau susipažinus su etnologinėmis žiniomis muziejų parodose, bus galima pažinti ir tinkamai įvertinti kitus gyvenimo būdus. Visa tai padės formuoti atvirumo kitiems nuostata, nes būtent susipažinimas su kitais gyvenimo būdais ir jų tinkamas įvertinimas yra tolerancijos pagrindas. Beje, todėl Prüfferowa taip smarkiai pabrėžė mokslinį sąžiningumą renkant duomenis bei koncepciniu ir analitiniu požiūriais įvertinant pačius rinkinius ir ekspoziciją.

Tam tikru būdu su politika taip pat buvo susiję kitos rūšies reikalavimai, būtent siekis po Antrojo pasaulinio karo kurti įvairių kraštų muziejų bendradarbiavimo ir objektų mainų lauką. Prüfferowa manė, kad būtinai reikia „sudaryti palyginamuosius, ypač kadaise geografiškai ir kultūriškai susijusių kraštų, muziejų rinkinius“ (Znamierowska-Prüfferowa 1963a: 101). Įdomu, kad jos mintys bėgdavo tiek į Lenkijos rytus, tiek į vakarus. Viena vertus, ji prisiminė savo vilnietiškas šaknis ir žinojo, kad lenkų kultūros ryšys su Lietuvos, Baltarusijos ar Ukrainos kultūra buvo ne tik politinis, bet ir genetinis. Taigi pavienius objektus, kurie savo kilme susiję su teritorijomis, po karo atitekusiomis SSRS, ji taip pat išdrįso įrašyti į muziejinį inventorių. Tiesą sakant, tai galėjo sukelti politinių padarinių, nes ryšių su tomis teritorijomis prisiminimas oficialiai nebuvo palankiai vertinamas. Kita vertus, naujas jos etnografinio tyrinėjimo laukas iš tikrųjų buvo Lenkijos ir Vokietijos pasienio sritis. Vis dėlto po Antrojo pasaulinio karo naujoje socialistinėje tikrovėje taip pat nepalankiai žiūrėta į šių žemių vokiškumo prisiminimą. Tačiau Torunės muziejaus artimiausiu susidomėjimo objektu natūraliai turėjo tapti Prūsijos ir Vakarų Pamaro žemės (pagal lenkišką pavadinimą, nes vokiškai būtų įvardytos tiesiog Pamariu). Prüfferowai reikėjo apibrėžti teritorijos, kuria turėjo domėtis muziejus Torunėje, ribas. Tai buvo sunkus uždavinys, turint omenyje pasikeitusias sienas ir gyventojus: vokiečiakalbiai gyventojai išvažiavo iš šio krašto, o jame buvo apgyvendinti atvykėliai iš centrinės Lenkijos ir iš vakarinėms sovietinėms Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos respublikoms atitekusių žemių. Šiai teritorijai, turint omenyje pokarines sienas, apėmusiai plotą nuo rytinės sienos (Balstogės) iki vakarinės sienos (Ščecino), apibūdinti nebuvo jokie vienareikšmiško pavadinimo, Prüfferowa vartojo apibūdinimą „lenkų šiaurė“, kuris buvo geras visraktis įveikiant politinius-istorinius sunkumus.

Dabar trumpai pažvelkime, kaip Prüfferowa rengdavo bei sudarydavo savo parodas. Iš karto pažymėkime, kad šiais atvejais, kaip atrodo, pasirinkta Kazimierzo Moszyńskiego sistematikos koncepcija. Be abejonės, ją buvo paprasčiau įgyvendinti, be to, ir lankytojai ją galėjo aiškiau suprasti. Galbūt jos paprastumas ir taip pat tai, kad kai kurios rinkinių kategorijos turėjo nevienodą skaičių

objektų, paskatino pasirinkti evoliucionizmo kryptį, o ne labiau kreipti dėmesį į kontekstą ir todėl eiti fenomenologijos keliu. 1950 m. gruodžio mėnesį atidaryta paroda „Atskirų darbo įrankių raida“, kuri leido iš naujo pamatyti dalį rinkinių, parodančių istorinę įrankių raidos perspektyvą siejant ją su fiziografinė ir ūkine-visuomenine aplinka. Ekspozicijos koncepcija buvo paremta evoliucionizmo prielaidomis, pavyzdžiui, parodant, kaip buvo uždegama ugnis (nuo skiltuvo iki žiebtuvėlio) arba ruošiamas maistas (nuo primityvių rankinių girnų iki elektrinio plūgo) (Czachowski, Muzalewska-Alexandrowicz 2011: 190). Panašiai atsirado nuolatinė paroda „Šiaurės Lenkijos materialinė kultūra“ (1960), jos tęsinys „Šiaurės Lenkijos liaudiškasis menas ir amatai“ (1965), taip pat svarbiausia Prüfferowos įgyvendinta paroda, būtent 1963 m. atidaryta ekspozicija „Tradicinė liaudiškoji žvejyba Lenkijoje“ (plg. Tubaja 2008: 178–179; plg. taip pat Znamierowska-Prüfferowa 1957). Įdomios jos pastabos šios paskutinės parodos scenarijuje, nurodančios, kaip pateikiant konkrečių žinių pavyzdžius traktuoti etnografinę medžiagą. Pirmiausia dėmesys atkreipiamas į pasirinktą evoliucionistinį požiūrį, kurį atskleidžia trys pasirinktos citatos, susijusios su evoliuciškai konceptualizuojama kultūros raida: „Paroda turi parodyti pirmykščio žmogaus išradimo reikšmingumą ir atskleisti, koks yra teigiamas tradicinių žvejybos formų įnašas į dabartinę žvejybos ūkį“, taip pat „stebint žvejybos įrankių raidą yra lengviau suprasti, kokie yra bendrieji kultūros raidos dėsniai“, ar pagaliau „paroda siekia parodyti visokius liaudiškuosius, tradicinius gaudymo įrankius, pagalbines priemones bei jų įvairias formas, pradedant seniausiomis ir primityviausiomis, baigiant šiuo metu naudojamomis“ (Etnografinio muziejaus Torunėje archyvas). Prüfferowos nuomone, svarbu pabrėžti, kad kultūra priklauso nuo biologijos ir gamtinės aplinkos. Ji rašė: „Muziejus ypač trokšta parodyti, kaip įrankiai formavosi atsižvelgiant į skirtingus kai kurių rūšių žuvų, tiesiogiai susijusių su konkrečia, specifine vandens aplinka, poreikius“ (Etnografinio muziejaus Torunėje archyvas). Vis dėlto tai nereiškia, kad Prüfferowa apskritai pripažino sava evoliucionistinę kultūros koncepciją, nes iš esmės visuomet ieškojo ir kitų su kultūros funkcija ar jos reikšmėmis susijusių paaiškinimų. Pavyzdžiui, ji rašė, kad „rinkinių dokumentus stengiamasi papildyti iš įvairaus amžiaus, lyties, profesijos ir socialinės padėties kaimo atstovų gautais kaime vykstančių procesų vertinimais“ (Znamierowska-Prüfferowa 1969: 424). Šių dviejų koncepcijų, materialistinės ir idealistinės, susidūrimą (plg. Olszewski 2001: 83) – nors niekuomet aiškiai neakcentuotą – atskleidžia ir jos požiūris į ekspozicijos etnografiniuose muziejuose po atviru dangumi problematiką. Aiškiai antropologizuodama tokį kultūros pateikimo būdą, Prüfferowa rašė: „nes yra suprantama, kad šis būdas leidžia sukurti nykstančių kultūros formų viziją, kurios pavidalas yra artimiausias tikrovei ir labiausiai padeda parodyti žmogaus darbą, įrankių ir viso kito, kuo buvo ir yra žmogus – kūrėjas ir kultūros skleidėjas, – raidą“ (Znamierowska-

Prüfferowa 1963b: 46). Taigi tai yra svarbus pareiškimas ne tik apie kultūros produktų, jų rūšių, paplitimo ribų bei skolinių tyrimą, bet taip pat apie jos dėmesio centre esantį žmogų su visa jo kultūrinių žinių sankaupa, ne kartą pradingdavusį rengiant evoliucionistines koncepcijas, sistemas, aptariant kultūros produktų paplitimo ribas bei žemėlapius. Kalbant apie šio tipo ekspozicijos raidą Lenkijoje, Prüfferowos reikšmė yra didžiulė – pradedant jos pirmuoju programiniu tekstu apie Vilniuje kuriamo muziejaus planą (Znamierowska-Prüfferowa 1934), baigiant daugeliu veiksmy, padedančių muziejams atsirasti ir plėtotis pokariniu laikotarpiu (Tubaja 2008). Didžiulis Prüfferowos įnašas į institucijų (ne vien po atviru dangumi esančių muziejų), pavyzdžiui, muziejų Klukuose, Ščecine, Gdynėje, Balstogėje, raidą. Ji taip pat gerai vertino visas privačių kolekcionierių iš regionų iniciatyvas kaip labai vertingą, kultūrinį paveldą galinčią išsaugoti veiklą, kuria jie prisideda prie svarbiausių muziejų tikslų. Vis dėlto ji manė, jog būtų gerai, kad šiomis kolekcijomis kvalifikuotai pasirūpintų muziejuose dirbantys etnologai, gebantys profesionaliai dokumentuoti surinktus artefaktus. Taip pat svarbu priminti, kad Prüfferowa didžiulę reikšmę teikė ne tik materialinės kultūros, bet ir kitų kultūros sričių dokumentavimui – su tuo susijęs jos pašaukimas įkurti Torunės muziejuje specialų Folkloro archyvą, turintį žodinio folkloro (Łopatyńska 1999) ir labai įdomių liaudiškosios muzikos įrašų (Kostrzewa 2007). Ši jau nuo XX a. šeštojo dešimtmečio rinkta medžiaga yra labai vertinga dokumentuojant nematerialųjį kultūros paveldą (pastaraisiais metais, remiantis šia medžiaga, išleistas liaudies muzikos diskas ir liaudies pasakų rinkinys su garso knyga). Prieš daugelį metų muziejuje taip pat veikė išskirtinis Šokio skyrius, kuriame tyrinėti ir dokumentuoti liaudies šokiai, jie taip pat buvo aprašomi taikant Labano (*red.* Rudolfo von Labano) metodą (Lange 1960). Be to, prisiminkime, kad muziejus Torunėje, kaip viena pirmųjų muziejinių institucijų, pradėjo registruoti filmus kaip kultūrą dokumentuojantį šaltinį.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, jog Prüfferowa visą gyvenimą manė, kad darbas etnografiniuose muziejuose yra tipiškas mokslinis darbas, būtent todėl juo iš esmės prisidedama kuriant etnologines žinias. Remdamasi šia perspektyva, ji vertino visą, taip pat ir edukacinę, muziejaus veiklą. Prüfferowa teigė, kad yra prielaidų išskirti mokslinę pažintinio ir normatyvinio pobūdžio subdiscipliną, pavadinant ją etnografinė muziejininkyste ar etnomuziejininkyste, ir ją traktuoti kaip lygiavertę istorinę-visuomeninę discipliną. Jos nuveiktus darbus ir interesus 50-ies mokslinio darbo metų sukakties proga gerai apibūdino Anna Kutrzeba-Pojnarowa. Ji rašė, kad jie yra neatskiriami nuo „gamtos, technikos ir dirbančio žmogaus su jo gyvenimo būdu, pasaulio suvokimu ir kartu jo individualumo išraiškos ieškojimu meninėje kūryboje“ (Kutrzeba-Pojnarowa 1981: 23). Nors Marija Znamierowska-Prüfferowa nė viename iš savo tekstų nepa-

teikė ištikus nuoseklios etnografinių muziejų egzistavimo bei funkcionavimo koncepcijos, tokių duomenų yra daugelyje jos tekstų. Ją drąsiai galima pavadinti viena žymiausių, jei ne žymiausia, lenkų etnografinės muziejinkystės atstovių.

Iš lenkų k. vertė Danguolė Soidinskaitė

Versta iš: Czachowski Hubert. 2014. Muzeum jako laboratorium kultury. Wkład Marii Znamierowskiej-Prüfferowej do muzealnictwa etnograficznego

Literatūra

Arszyńska Ewa. 2000. Wystawa „Maria Znamierowska-Prüfferowa (1898–1990), etnograf, muzeolog, człowiek“, *Lud* 84: 184–187.

Arszyńska Ewa, Muzalewska Hanna. 2002. *Maria Znamierowska-Prüfferowa (1898–1990)*, Fryś-Pietraszkowa E. et al. (red.). *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne* 1: 323–328. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN, Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Krakowie.

Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz Cezaria. 1926. *Wskazówki dla zbierających przedmioty dla Muzeum Etnograficznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*. Wilno: Pracownia etnologiczna U.S.B.

Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz Cezaria. 1929. O potrzebach etnologii w Polsce, *Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój* 10: 250–258. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego.

Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz Cezaria. 1933. Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i jego zadania, *Balticoslavica. Biuletyn Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie* 1: 75–98.

Bujak Jan. 1975. *Muzealnictwo etnograficzne w Polsce (do roku 1939)*. Zeszyty Naukowe UJ. Prace Etnograficzne 8. Warszawa, Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Czachowski Hubert, Muzalewska-Alexandrowicz Hanna. 2011. Dział Etnograficzny w Muzeum Okręgowym w Toruniu, Mikulski K., Okoń E. (red.). *Księga pamiątkowa 150-lecia Muzeum Okręgowego w Toruniu*: 185–195. Toruń: Muzeum Okręgowe.

Klimaszewska Jadwiga. 2002. Kazimierz Moszyński (1887–1959), Fryś-Pietraszkowa E. et al. (red.). *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne* 1: 209–214. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN, Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Krakowie.

Kopczyńska-Jaworska Bronisława. 1978. Działalność prof. dr Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Polskim Towarzystwie Ludoznawczym, *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Toruniu* I: 17–27.

Kostrzewska Agnieszka. 2007. Zbiory fonograficzne Muzeum Etnograficznego w Toruniu, *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Toruniu* III: 173–182.

Kutrzeba-Pojnarowa Anna. 1981. Z okazji jubileuszu prof. dr Marii Znamierowskiej-Prüfferowej, *Etnografia Polska* XXV(1): 19–23.

Kwiatkowska Olga. 2014 (leidyboje). Krzątania wokół Pani Profesor. O pisarstwie Marii Znamierowskiej-Prüfferowej, Kubica G., Majbroda K. (red.). *Obserwatorki z wyobraźnią. O socjologicznym i antropologicznym pisarstwie kobiet*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Lange Roderyk. 1960. *Taniec ludowy w pracach Muzeum Etnograficznego w Toruniu. Metoda pracy i kwestionariusz*. Toruń: Muzeum Etnograficzne.

Łopatyńska Hanna. 1999. O archiwizacji materiałów folklorystycznych w Muzeum Etnograficznym w Toruniu, *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Toruniu* II: 223–231.

Moszyński Kazimierz. 1927. Etnografia w muzeach regionalnych, Arnold St. et al. (red.). *Muzea regionalne, ich cele i zadania*: 5–78. Warszawa: Nasza Księgarnia.

Muzalewska Hanna. 2000. Spuścizna Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Muzeum Etnograficznym w Toruniu, *Rocznik Toruński* 27: 210–214.

Olszewski Wojciech. 2001. Założenia Muzeum Etnograficznego przy Uniwersytecie Stefana Batorego i ich rozwinięcie w pracach Marii Znamierowskiej-Prüfferowej, Jasiewicz Z., Karwicka T. (red.). *Przeszłość etnologii polskiej w jej teraźniejszości*: 79–84. Poznań: Komitet Nauk etnologicznych PAN.

Trapszyc Artur. 2001. Badania nad rybołówstwem i zajęciami wodnymi w Muzeum Etnograficznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i w Muzeum Etnograficznym w Toruniu, Jasiewicz Z., Karwicka T. (red.). *Przeszłość etnologii polskiej w jej teraźniejszości*: 143–157. Poznań: Komitet Nauk etnologicznych PAN.

Tubaja Roman. 2006. Wkład Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w rozwój muzealnictwa na wolnym powietrzu w Polsce, *Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na wolnym Powietrzu* 9: 20–31.

Tubaja Roman. 2008. Wkład Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w poznawanie, dokumentowanie i ochronę zabytków kultury ludowej Pomorza, Borzyszkowski J. (red.). *W kręgu badaczy kultury Kaszub i Pomorza XIX i XX wieku*. IX Konferencja Kaszubsko-Pomorska: 172–192. Słupsk: Muzeum Pomorza Środkowego, Gdańsk: Instytut Kaszubski.

Zadrożyńska-Barącz Anna. 1968. Fenomenologiczna koncepcja historii i kultury. Zastosowanie w polskich badaniach etnograficznych, *Etnografia Polska* XII: 15–28.

Zadrożyńska Anna, Zamojska Dorota. 2002. Cezaria Anna Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa (1885–1967), Fryś-Pietraszkowa E. et al. (red.). *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne* 1: 3–7. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN, Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Krakowie.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1931. Koło etnologów studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, *Lud* 30: 269–272.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1932. *Muzeum etnograficzne U.S.B. w Wilnie i jego przeszłość*. Lwów, Wilno: Nakładem Muzeum Etnograficznego U.S.B. w Wilnie (odbitka z kwartalnika etnograficznego *Lud* 31).

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1934. *Muzeum na wolnem powietrzu w Wilnie*. Biblioteczka „Włóczęgi” 2. Wilno: Muzeum Etnograficzne Uniwersytetu Stefana Batorego.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1947. *Ochrona zabytków kultury ludowej. Poradnik terenowy*. Warszawa: Centralny Instytut Kultury, Toruń: Muzeum Miejskie w Toruniu.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1957. *Rybackie narzędzia kolne w Polsce i w krajach sąsiednich*. *Studia Societatis Scientiarum Torunensis. Supplementum 4*. Łódź, Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1959. Muzea i działy etnograficzne w Polsce, *Lud* 44: 351–390.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1961. La muséographie ethnographique polonaise et les transformations sociales actuelles, *Narodopisný Ústav Moravského Muzea*: 1–9.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1963a. O potrzebie intensyfikacji muzealnych badań terenowych i o specjalizacji muzeów etnograficznych, *Izwiestija na Etnografiskija Institut i Muzei* 6: 99–101.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1963b. Problemy muzeów etnograficznych, *Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków (seria B) VI: Zagadnienia oświatowe w muzealnictwie*: 43–52.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1966. Ethnographic Museum Collections in Poland, *Lud* 50: 701–742.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1968. Current Development Trends in Polish Ethnographic Collections, Dynowski W. et al. (red.). *Poland at the 8th International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*: 81–87. Wrocław et al.: Institute of the History of Material Culture of the Polish Academy of Science, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1969. Polskie muzealnictwo etnograficzne w okresie 25-lecia PRL, *Lud* 53: 419–452.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1976. Wkład Kazimierza Moszyńskiego w rozwój muzealnictwa etnograficznego, Klimaszewska J. *Kazimierz Moszyński. Życie i twórczość*: 103–115. Wrocław et al.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Znamierowska-Prüfferowa Maria. 1996. Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego 1923–1939, Piechnik L. SJ, Puchowski K. (red.). *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga Pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*: 65–73. Kraków: Wydawnictwo WAM Księży Jezuitów.

The Museum as a Laboratory of Culture. The Contribution of Maria Znamierowska-Prüfferowa to Ethnographic Museology

Hubert Czachowski

Summary

The article presents the contributions of Professor Maria Znamierowska-Prüfferowa to the development of ethnographic museology. It presents her theory about it, as well as its practice, by analyzing the direct actions of the Professor resulting from her work in the museums of Vilnius and after 1945 in Toruń. Znamierowska-Prüfferowa was appointed the first custodian of the Ethnographic Museum of Vilnius University. After World War II when she arrived in Toruń she was employed as a lecturer at the Department of Ethnography and Ethnology of the newly formed Nicolas Copernicus University. She also established the ethnographic section in the Municipal Museum in Toruń, which she later transformed into a separate and independent Ethnographic Museum.

It is a matter of great importance to show the influence exerted on Znamierowska-Prüfferowa by her teachers of Ethnology and Museology – Professor Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz and Professor Kazimierz Moszyński. Being strongly under their influence in her museum work Znamierowska-Prüfferowa took advantage of diverse methodological trends in ethnology: particularly of such trends as phenomenology and evolutionism. This resulted in openness and broad views on the issues of Museology. On the one hand, she based it on the museum comprehended by Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz as ‘the laboratory of culture in which listeners – not only on the grounds of book material – could educate themselves in the morphology of the products and the phenomena of culture’. It was supposed to help to learn and to understand the products of culture. That was also to help them to locate properly in the entirety of the structure of the examined community through the process of learning their function, but also through the process of learning their own sense ‘and also through the histories of their becoming and shaping’. Now it seems extremely striking how much up-to-date and progressive was her proposal in her own times and how much it still is now. It can even be perceived as a precursory one in relation to the general tendencies formulated within the limits of the anthropology of things.

On the other hand, what she had learned from Professor Moszyński was also fairly significant to her on the extremely developed full systematics of the artefacts and on their proper classification. It was extremely visible above all in the character of the exhibitions that she organized at that time. The arrangement of the exhibitions was frequently exclusively evolutionary or based directly on the

classification of the products of folk culture according to the works of Moszyński. This tendency is also well seen in the publications of Znamierowska-Prüfferowa. They are closely connected with the principal subject of her investigation that is with traditional fishing.

It was only the idea of Znamierowska-Prüfferowa to postulate the establishment of a complementary part of the pavilion exhibition in the open air adjacent to the museum exhibition of the architecture so that the spectators could admire the given culture both in diachronic and synchronic versions.

Znamierowska-Prüfferowa included in the scope of the task of the museum not only the research work on material culture but also the research work on folk music, dance and literature. She also postulated the establishment of archives for specialists within the museum. Hence there arose the idea of the creation in the Toruń Museum of the specialized Folklore Archives with the recordings and notations of oral folklore and with extremely interesting recordings of folk music. This compilation, which has already been collected since the 1950s, appears to be extremely valuable today for the process of recording intangible cultural heritage. For a great many years there also functioned in this museum the unique for museums Division of Dances. In this division the investigation and the recordings of folk dances were conducted and their notation according to the method of Laban also took place. It is also worth mentioning that the museum in Toruń was one of the first museum institutions that started to apply film recording to the document phenomena of culture.

According to Znamierowska-Prüfferowa, museum work was typically research. She postulated equalizing its standing with the work of ethnologists employed both in academies and at universities. Znamierowska-Prüfferowa constantly exhorted raising the standards of the research work and intensifying the methodologies of the investigation conducted by the museum. Thus, she perceived this as the most important object of the activity of the museum, which she placed before social and educational activity. The latter one, to be sensible and properly conducted, should also have solid academic grounds.

In the post-war situation where there was enormous material loss in the cultural heritage of Poland, Znamierowska-Prüfferowa considered that the main aim of the experts in museum management was above all the work of collecting and recording. However, she also noticed the challenges and the complications of this matter. They chiefly came from the great migrations of people towards new areas that were the result of the post-war shift in the state borders. Znamierowska-Prüfferowa also realized that the gradual changes of civilization, on the one hand, were a difficulty in the process of recording traditional folk culture, but, on the other hand, she realized that they brought new challenges for ethnology and particularly for the activity of Ethnography Museums. That 'period of the

intensification of the clash of diverse culture forms' was a difficult challenge for the ethnographers oriented in a modern way – and Znamierowska-Prüfferowa herself was undoubtedly an ethnographer of that type. Yet it was not obvious then that ethnographic research had extended into the investigation of contemporary phenomena of culture and even gone outside the interests concerning exclusively folklore and peasant culture. However, Znamierowska-Prüfferowa had her own intuition even in this matter and she did not hesitate to collect the records of culture in towns and cities and to borrow from them although they were not traditionally comprehended as folk culture. This relation between traditional folk culture and the new changes of civilization was constantly the subject of her reflections. Znamierowska-Prüfferowa did not wish to preserve the reality of the life styles of the traditional folk communities at any price because she fully realized that the improved life conditions of the people in the rural areas had a radical influence on the changes in culture and that this process was inevitable.

Among her indications Znamierowska-Prüfferowa emphasized the values that the elements of the folk culture could bring into this changing reality. Therefore, she considered that 'the new tasks of the ethnographic museums are the questions of the reconstruction and the analysis of the traditional folk culture, the investigation of the mechanics of this development and the role it is supposed to fulfil in the creation of the new model of culture of our nation'. This social perception of the role of ethnology and museology Znamierowska-Prüfferowa saw in the creation of the attitudes of tolerance, the attitudes of learning respect for other cultures and the attitudes of learning the skill of coexistence with them. This which for us – modern ethnologists and anthropologists – seems to be obvious, at that time seemed to be simultaneously innovatory and extremely valuable particularly when we consider the historical and political conditions of those days.